

Institut

Els filòlegs menorquins
i l'Institut d'Estudis Catalans

d'Estudis

PUBLICACIONS

DE LA

PRESIDÈNCIA

Josefina Salord Ripoll

18 / 2003

Catalans

**PUBLICACIONS
DE LA
PRESIDÈNCIA
18 / 2003**

This One

Y3DH-BY1-X3SL

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Els filòlegs menorquins i l'Institut d'Estudis Catalans

PUBLICACIONS

DE LA

PRESIDÈNCIA

Josefina Salord Ripoll

18 / 2003

BARCELONA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Salord, Josefina

Els Filòlegs menorquins i l'Institut d'Estudis Catalans. — (Publicacions de la Presidència ; 18)

Referències bibliogràfiques

ISBN 84-7283-688-6

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol

III. Col·lecció: Publicacions de la Presidència ; 18

1. Febrer i Cardona, Antoni, 1761-1841 2. Guàrdia, J.-M., 1830-1897

3. Camps i Mercadal, Francesc, 1852-1929

4. Moll, Francesc de B., 1903-1991

5. Institut d'Estudis Catalans — Història

6. Filologia catalana — Menorca

804.99(467.52)(042)

+

Disseny gràfic: Enric Satué

© Josefina Salord Ripoll

© 2003, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 2003

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics de l'IEC

Compost per fotocomposició gama, s. l.

Impress a ALTÉS arts gràfiques, SL

ISBN: 84-7283-688-6

Dipòsit Legal: B. 45195-2003

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sorneses a les sancions establertes per les lleis.

ÍNDIX

Presentació.

per Salvador Alegret

7

Els filòlegs menorquins i l'Institut d'Estudis Catalans.

per Josefina Salord Ripoll

11

PRESENTACIÓ

ACTE DE DONACIÓ

DE PUBLICACIONS

DE L'IEC A LA FUNDACIÓ

RUBIÓ I TUDURÍ - ANDRÓMACO

PER

SALVADOR ALEGRET,

SECRETARI GENERAL

DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

El 21 de gener de 2003 fou signat a Maó, Menorca, un conveni de donació de fons bibliogràfics de l'Institut d'Estudis Catalans a la Biblioteca-Arxiu Fernando Rubió i Tudurí.

Aquesta entitat, situada al claustre del Carme, al centre de Maó, inaugurada el 1998, és una biblioteca privada d'utilitat pública, especialitzada, dirigida a un públic universitari i investigador. Els seus fons principals són sobre música, història, economia, art i política.

La Biblioteca pertany a la Fundació Rubió i Tudurí - Andrómaco, creada per Fernando Rubió i Tudurí (1900-1994), fill de Barcelona, que cursà a la universitat d'aquesta ciutat els estudis de farmàcia i de química i amplia estudis a l'Institut Pasteur, de París (1919-1922), on va tenir de professor Albert Calmette. Fundà a Barcelona els Laboratoris Andrómaco (1924) i establí sucursals d'aquests laboratoris a Sud-amèrica. Les medicines específiques, creades per ell, als primitius laboratoris de la plaça Central de Barcelona (prop de l'avinguda Tibidabo), Lasa i Glefina, esdevingueren mundialment conegudes. Acabada la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial, retornà a Menorca, d'on era originària la seva mare, i començà una fructífera labor de mecenatge en aquesta illa.

Sabem que, durant la seva època d'estudiant universitari, Fernando Rubió es relacionava amb la Institució Catalana d'Història Natural, societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i que publicà en el *Butlletí* d'aquesta institució (març de 1919) unes «Notes per a un estudi de la flora del Montsant», d'on ens plau transcriure aquí el paràgraf inicial següent: «El dia 11 de Juny darrer [1918], vaig començar l'estudi de la flora del Montsant amb l'intenció de publicar les meves investigacions en ésser quelcom completes. El dia 22 del mateix mes vaig repetir l'expedició acompanyant al meu mestre el doctor Font Quer, qui amb els seus consells va ajudar-me en el treball emprès. En aquestes dues primeres

expedicions, destinades a ésser continuades, vaig tenir l'ocasió de recorre les vessants de Cornudella (S. E.) i de Ullde-molins (N. E.), divent-se citar entre les plantes del lloc, les espècies següents [...]». I dóna la relació de les espècies tro-bades (més d'un centenar).

El conveni de donació fou signat per la presidenta del Patronat de la Fundació Rubió i Tudurí - Andrómaco, senyo-ra Mercè Rubió, filla del fundador, i el president de l'Institut d'Estudis Catalans, senyor Josep Laporte, en presència del batlle de Maó, senyor Artur Bagur. L'acte de donació fou seguit de la conferència que recollim en aquesta publicació sobre les relacions entre l'Institut d'Estudis Catalans i alguns estudiosos menorquins. Aquesta conferència, «Els filòlegs menorquins i l'Institut d'Estudis Catalans», fou pronunciada per Josefina Salord, de l'Institut Menorquí d'Estudis, entitat que manté uns lligams molt estrets amb l'Institut d'Estudis Catalans.

9

Ens plau acabar la presentació d'aquesta publicació amb uns breus apunts biogràfics sobre l'autora del text de la conferència. Josefina Salord Ripoll (Ciutadella, 1955) és catedràtica de Llengua Catalana i Literatura a l'Institut d'Ensenyament Secundari Joan Ramis i Ramis de Maó. Ha desplegat una intensa activitat cultural a l'Institut Menorquí d'Estudis (com a cap de la Secció de Llengua i Literatura i, actualment, com a presidenta del Consell Científic), a l'Ateneu de Maó (on exercí la vicepresidència del 1995 al 1999, arran de la qual codirigeix la *Revista de Menorca*), al Cercle Artístic de Ciutadella (com a membre de la Secció d'Estudis des del 1992) i al Consell Social de la Universitat de les Illes Balears (1999-2003). Fou, a més, guardonada amb el Premi Josep M. Llompart, de l'Obra Cultural Balear, el 1996.

S'ha centrat en la investigació i la divulgació de la història cultural menorquina. En destaquen els estudis i les edicions sobre els moviments i les grans figures de la Il·lus-

tració, de la Renaixença i del nou-cents. Ha participat en la coordinació i la redacció de les obres següents: *Antoni Febrer i Cardona i la cultura de la Il·lustració* (1992), *Joan Ramis, un il·lustrat de la Menorca disputada* (1996), *Joan Ramis i Josep Maria Quadrado: de la Il·lustració al Romanticisme* (1999), *Llibre de sermons*, d'Antoni Roig (2001), i *Diccionari del teatre a les Illes Balears* (2003), sota la direcció de Joan Mas i Vives. Ha editat *Registre de la Societat Maonesa* (1991), amb Antoni-Joan Pons; *L'illa de Menorca i altres articles*, de Josep Miquel Guàrdia (1997), i *Cultura i societat a Menorca*, de Francesc Hernández Sanz (1987). Ha escrit, també, nombrosos articles a la *Revista de Menorca*, *Publicacions des Born*, *Faig*, *Serra d'Or* i *Randa*.

**ELS FILÒLEGS
MENORQUINS
I L'INSTITUT
D'ESTUDIS CATALANS**

PER

JOSEFINA SALORD RIPOLL.

CAP DE LA SECCIÓ

DE LLENGUA I LITERATURA

I PRESIDENTA DEL CONSELL CIENTÍFIC

DE L'INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS

Em permetran, senyora Rubió i senyor Laporte, distingits presidents de la Fundació Rubió i Tudurí - Andrómaco i de l'Institut d'Estudis Catalans, que em sumi a la satisfacció col·lectiva per la donació d'aquest valuós fons bibliogràfic i per la formalització d'aquest lliurament en el marc cultural més idoni: una biblioteca, l'espai que posa al servei de la societat els coneixements adquirits per tal de propiciar-ne la generació de nous en una dinàmica de creixement inaturoble. L'acadèmia, amb la seva tasca de creació i de difusió del saber, i la biblioteca, que en socialitza els fruits, són els dos grans pols que configuren la dinàmica de qualsevol cultura moderna i oberta. Que l'acadèmia, en aquest cas, sigui la de la nostra comunitat lingüística i cultural, atorga evidentment a l'acte un sentit de profunda menorquinitat, al qual maldiré per correspondre amb la intervenció a què m'han fet l'honor de convidar-me.

En efecte, parlar de l'Institut d'Estudis Catalans, l'acadèmia creada el 1907 amb la voluntat d'afrontar els reptes de la construcció d'una cultura moderna, científica i nacional, significa incloure-hi el reconeixement i la participació menorquines, per més que la institució, ja des de començaments del nou-cents, es veia abocada a superar el gran handicap històric, derivat del mateix model de l'Estat, que dificultava l'acció conjunta dels diferents territoris de llengua i de cultura catalanes. La trajectòria, fins ara mateix, s'ha adequat a les etapes històriques d'un convuls segle XX entre la construcció noucentista, frenada per la dictadura de Primo de Rivera i recuperada durant la II República, la resistència antifranquista, la recuperació democràtica i la nova etapa de construcció, que ens situa ja en la realitat d'aquest segle XXI.

Deu anys enrere, el 1993, Antoni-joan Pons i jo mateixa, dins les Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Menorca, partint de la immediata publicació menorquina de les *Normes ortogràfiques* de 1913 al periòdic

quinzenal *Llum Nora* des Migjorn Gran, vam poder resseguir el procés d'assumpció de la catalanitat lingüística i cultural de Menorca fins al 1936.¹ L'autoritat atorgada a l'Institut d'Estudis Catalans, tammateix, no només abraçava la Secció Filològica sinó que s'estenia a la Històrico-Arqueològica, amb la figura senyera de Francesc Hernández Sanz, i a la de Ciències, una de les filials de la qual, la Institució Catalana d'Història Natural, visità l'illa el 1933 per dur a terme un important programa d'intercanvi cultural i, retre, a més, homenatge al botànic Joan J. Rodríguez Femenias. Hi ha encara dues altres dades de gruix, que no podem obviar en un acte com el d'aquest vespre pel protagonisme concedit als llibres: en primer lloc, el lliurament que en va fer Josep Puig i Cadafalch, promotor i membre fundador de l'IEC, a l'Ateneu de Maó el 1922 com a president de la Mancomunitat i a través de Joan Hernández Móra; en segon lloc, i ja en una etapa de repressió cultural, la sèrie de vuit articles «De la cultura catalana» de Marçal Pascuchi a *La Voz de Menorca* el 1926 amb l'objectiu de preparar l'Exposició del Llibre Català, que comptà amb les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans, la Fundació Bernat Metge, l'Editorial Catalana, Els Nostres Clàssics, el Foment de Pietat Catalana i la Protectora de l'Ensenyança Catalana, entre d'altres. No debades a l'article dedicat a l'IEC (20-08-1926) el jove Pascuchi posava l'èmfasi en la sincronització de l'arrencada de la institució acadèmica i del projecte de la Biblioteca de Catalunya, alhora que assenyalava que era a través dels llibres que la llengua havia demostrat ser un instrument apte per a la ciència i que s'havia aconseguit la projecció cultural en l'àmbit internacional.

1. Vegeu Antoni-Joan PONS i Josefina SALORD, «Les Normes de 1913 i l'IEC a Menorca», a *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Menorca*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, i Menorca, Institut Menorquí d'Estudis, 1994, p. 11-20.

No és, tanmateix, aquest el tema d'aquest vespre: si he ofert aquests indicis, tots de les primeres dècades del segle XX, és per evidenciar que la presència menorquina dins l'IEC supera l'estadi anecdòtic o testimonial per inserir-se de ple dins la dinàmica comuna de construcció cultural, la qual, òbviament, a Menorca partia de les circumstàncies específiques que havien configurat la seva història cultural des de finals de l'edat moderna i començaments de la contemporània. La desfeta del grup il·lustrat menorquí, entre la dècada de 1820 i la de 1840, havia significat la irrupció d'un nou model d'intel·lectual i d'escriptor, paradoxalment més feble a l'hora d'afrontar la castellanització cultural i social, introduïda amb un notable retard en relació amb la resta de la comunitat lingüística. A començaments del nou-cents, però, quan naixia l'IEC, Menorca havia iniciat ja un canvi de rumb que, afectant tots els sectors ideològics i socials, assenyalava un camí de catalanitat, una fita significativa del qual va ser la creació, el 1923, de l'associació menorquina de Nostra Parla.

Les dificultats sorgides en aquest camí: el fet, a més, que molts dels avenços hagin estat engolits i silenciats per les etapes posteriors al 1939 poden fer-nos oblidar, en una visió macroscòpica i poc fidel al batec d'aquells temps, les aportacions menorquines al sentit mateix i al desplegament de l'Institut d'Estudis Catalans. És per açò, i com a homenatge a Francesc de B. Moll en el centenari del seu naixement, que voldria tractar, a la manera més assagística, el tema dels filòlegs menorquins i l'IEC, amb el benentès que el marc cronològic en què em moure és volgudament ampli, encara que condesqui sempre a la realitat de la nostra acadèmia.

Voldria convocar aquest vespre quatre grans filòlegs: Antoni Febrer i Cardona (Maó, 1761-1841), Josep Miquel Guàrdia i Bagur (Alaior, 1830 - París, 1897), Francesc Camps i Mercadal (es Migjorn Gran, 1852-1929) i el mateix Francesc de B. Moll i Gasasnovas (Ciutadella, 1903 - Palma,

1991). El fet que l'abast de l'obra gramatical i lexicogràfica de l'il·lustrat maonès hagi estat parangonada, per Jordi Carbonell, amb la de l'artífex de la normativització de la llengua catalana, Pompeu Fabra, ja ens pot donar la mesura d'un antecedent menorquí que, conegut i aprofitat parcialment per Joan Coromines i per Francesc de B. Moll, ha trobat en l'IEC no només l'erudit que n'ha promogut l'estudi i la difusió sinó també la mateixa institució que editarà i difondrà els seus textos lingüístics.

Josep Miquel Guàrdia, l'intel·lectual crític de la Renaixença de París estant, el primer editor modern de *Lo somni* de Bernat Metge, és segurament una de les figures que —a través de la correspondència amb Antoni Rubió i Lluch i Jaume Massó Torrents, d'una banda, i dels articles publicats a *L'Arenç* del 1890 al 1892, de l'altra— més contribuï a fer sentir la necessitat de la creació d'una acadèmia que permetés de situar la llengua i la cultura catalanes en el nivell d'igualtat que els pertocava dins el panorama europeu.

Francesc Camps i Mercadal, metge i folklorista, el desvetllador de la catalanitat d'un jove i joventut Joan Estelrich, és el políglota i l'home de cultura que insereix la filologia en el seu ampli radi d'acció de menorquinitat catalana. Col·laborador de l'obra del *Diccionari* des dels seus inicis i col·laborador del *Diccionari general de la llengua catalana*, en un nomenament del 1913 signat per Antoni M. Alcover i per Josep Carner, era, com volia Josep Pla, «un apassionat de la filologia», «savi» i «intel·ligent»,² gràcies al qual la Secció Filològica de l'IEC comptà, des dels seus inicis, amb un interlocutor menorquí.

Francesc de B. Moll, finalment, és la culminació d'aquesta tradició filològica menorquina: nomenat el 1936

2. Vegeu Josep Pla, «Francesc de B. Moll i la història del Diccionari (1903)», a *Obra completa*, vol. XVI, *Homenots. Segona sèrie*, Barcelona, Destino, 1981, p. 301.

membre corresponent de la Secció Filològica, no només «coadjuvarà a fer més visible i compacta la unitat de la llengua»³ sinó que esdevindrà, amb Pompeu Fabra i Joan Coromines, un dels homenots triomfadors del segle XX, com volia també Josep Pla, per haver aconseguit de donar forma al magne projecte del *Diccionari*.

Dels quatre filòlegs convocats, Antoni Febrer i Cardona, Francesc Camps i Mercadal i Francesc de B. Moll ens acompanyen aquest vespre en les publicacions que l'IEC aporta a la Biblioteca-Arxiu Fernando Rubió i Tudurí. L'únic absent, Josep M. Guàrdia, és, tanmateix, una presència viva a través dels seus amics admirats Antoni Rubió i Lluch, el primer president de l'IEC, i Jaume Massó Torrents, membre fundador, amb els quals va compartir el programa de reformes culturals i lingüístiques en què prefigurava la gran tasca d'institucionalització i de projecció de l'IEC.

ANTONI FEBRER I CARDONA, L'ARTÍFEX D'UNA NORMATIVITZACIÓ SENSE COMUNITAT PER ACOLLIR-LA

Devem a Jordi Carbonell, membre i figura destacada de l'IEC, la creació de l'important espai que la cultura de Menorca, en general, i la il·lustrada, en particular, ocupa dins la història de la llengua i de la literatura catalanes. La tasca iniciada a començaments de la dècada de 1960 significà sobretot la recuperació de dues figures de primer ordre: el dramaturg i poeta Joan Ramis i Ramis, la gran tragèdia del qual, *Lucrècia*, ell edità per primera vegada, i el gramàtic, lexicògraf i traductor Antoni Febrer i Cardona, a la magna

3. Vegeu Ramon d'ALÓS-MONER, *Memòria dels treballs fets per l'Institut d'Estudis Catalans durant el curs 1935-1936*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938, p. 388.

obra manuscrita del qual tingué accés i n'inicià l'estudi des dels paràmetres més científics.

En un dels seus articles de referència, «Antoni Febrer i Cardona i el comte d'Aiamans, dues figures de la Il·lustració», afirmà que «en conjunt, l'anàlisi gramatical que Febrer fa de la nostra llengua no tornarà a ésser feta, d'una manera independent, sistemàtica, racional i relativament completa, fins a Pompeu Fabra».⁴ La contundència i el rigor d'aquesta afirmació són, sens dubte, la millor presentació ràpida que, dins aquest context, es pot oferir per situar Antoni Febrer i Cardona dins la gran òrbita que, posteriorment, dibuixarà l'Institut d'Estudis Catalans amb la seva Secció Filològica. Ens trobam, en efecte, davant un dels grans homenots, *avant la lettre*, de la cultura catalana: els estudis de Maria Paredes⁵ sobre el traductor dels clàssics i el lexicògraf, d'una banda, i el de Jordi Ginebra⁶ sobre l'obra gramatical, de l'altra, confirmen les primeres anàlisis de Jordi Carbonell pel que fa a l'ambició d'un projecte cultural, complet i complex, construït no encara des de l'acció conjunta sinó des de l'esforç i la creativitat més personals. Un projecte que, tot i beure de les fonts més abundants i riques de la Menorca il·lustrada, no pogué, pel contrapès de les mateixes circumstàncies illenques i per la dinàmica socio-cultural i sociolingüística que afectà les diferents regions catalanes, materialitzar-se en la realitat de normalitat i d'europeisme per què havia treballat: ideals, en canvi, que bategaren amb èxit col·lectiu a començaments del segle XX.

17

4. Vegeu Jordi CARBONELL, «Antoni Febrer i Cardona i el comte d'Aiamans, dues figures de la Il·lustració», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, XXXIV, 1971-1972, p. 101.

5. Vegeu Maria PAREDES I BAULIDA, *Antoni Febrer i Cardona, un humanista il·lustrat a Menorca (1761-1841)*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 333.

6. Vegeu Jordi GINEBRA I SERRABOU, *L'obra gramatical d'Antoni Febrer i Cardona (1761-1841)*, Premi Francesc de B. Moll 1993, Ciutadella, Institut Menorquí d'Estudis, 1996, p. 195.

Pàgina 91 del manuscrit B del diccionari Febrer i Cardona, actualment a la Biblioteca Vidal, de Maó. (Fotografia: P. Monistrol, Sabadell.)

Antoni Febrer i Cardona, partint d'un profund humanisme que sintetitzava el missatge cristià i el clàssic, abordà, amb la vista posada en les necessitats de formació de la joventut, la construcció de les estructures culturals més sòlides. L'argamassa era, sens dubte, la llengua, «un dels dons més preciosos que l'home ha rebut de son creador», a la qual calia dotar dels principis gramaticals i dels diccionaris que la convertissin en llengua completa de cultura, apta, en conseqüència, tant per adaptar les grans fites de la cultura universal com per desenrotllar la pròpia creativitat, en tots els nivells. La modernitat del projecte febrerià, desplegat en gairebé un centenar de manuscrits, rau en el fet que, tot partint de la realitat menorquina, era concebut com a vàlid per a tota la comunitat lingüística i cultural catalana. Les seves propostes, formulades des de la consciència plena de la unitat de la llengua, s'avançaven als plantejaments més actuals sobretot pel que fa a la variació lingüística, amb la diversitat de registres i de dialectes, i, en conseqüència, a la configuració d'una llengua literària, comuna o estàndard, com en diem ara. De nou Jordi Carbonell afirma, en l'article esmentat, que «en aquest esperit de projecció fora de la seva àrea local, que és naturalment una conseqüència de la mentalitat oberta i de la formació europea que són característiques del món cultural menorquí de la segona meitat del segle XVIII, Febrer és únic entre els gramàtics catalans fins a Marià Aguiló. I encara en un altre sentit el trobem avançant-se a la seva època: als *Principis generals y particulars* del 1821, que és la seva obra gramatical més important, ens donarà el seu criteri sobre una llengua literària. És el concepte europeu que, *mutatis mutandis*, acabarà imposant-se quasi un segle més tard».⁷

Per tot açò no ens pot estranyar que Antoni Febrer i Cardona, mort el 1841 sense haver vist publicada ni assumida

7. Vegeu Jordi CARBONELL, «Antoni Febrer i Cardona...», *Butlletí*, p. 102-103.

la seva obra en el context d'una Espanya burgesa amb un programa renovat de castellanització, respost només molt tímida-ment per una Renaixença en arrencada, no ens pot estranyar, deia, que hagi acabat formant part del mateix Institut d'Estudis Catalans. En efecte, l'edició, el 2001, del *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* del nostre il·lustrat a la «Biblioteca Filològica» de l'IEC (en una edició crítica i estudi de Maria Paredes i una presentació de Jordi Carbonell) se'ns presenta ara, gràcies a la col·laboració de l'IEC i de l'IME, com el volum primer, dels desset prevists, de la seva *Obra completa*, en l'edició de la qual participaran també les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i la Universitat de les Illes Balears. El projecte, sòlid i configurat, permetrà que l'obra gramatical catalana, la francesa i la preceptiva poètica siguin editades, en cinc volums més, per l'IEC. La resta continuarà els volums de traduccions dels clàssics llatins, les traduccions teatrals, la poesia, les traduccions bíbliques, els tractats d'ascètica, els devocionaris i dos volums miscel·lanis. Convindran amb mi que és la millor de les informacions en un acte com aquest: Antoni Febrer i Cardona, el primer gran filòleg menorquí, el que s'avança solitàriament a les realitats fermes del nou-cents, troba finalment l'acadèmia que el pot acollir amb el nostre orgull col·lectiu, l'Institut d'Estudis Catalans.

JOSEP MIQUEL GUÀRDIA. L'INTELLECTUAL CRÍTIC
DE LA CULTURA DEL XIX I EL PROFETA DE LA CULTURA
DEL NOU-CENTS

Em permetran de nou que irrompi amb una cita que, de la mà de l'autoritat d'Eduard Valentí Fiol, ens situarà el valor de la personalitat extraordinària, però encara poc difosa i reconeguda, de Josep Miquel Guàrdia, el menorquí que es formà, a partir dels tretze anys, a Montpeller i que, un cop

doctorat en medicina, s'acabà instal·lant a París, on desplegué una activitat de primer ordre en els terrenys científic, filosòfic, filològic i pedagògic: «A la primera dècada d'aquest segle [...], va sorgir a Catalunya un moviment molt ambiciós per estructurar la nostra cultura segons mòduls europeus i moderns, i un dels objectius que es varen fixar era, com havia predicat Josep Miquel Guàrdia, només que amb un esperit molt diferent, el de recuperar el temps perdut durant els segles de decadència, ressuscitar a Catalunya l'humanisme i restaurar l'enllaç amb la cultura clàssica.»⁸ Així doncs, de Guàrdia es podria dir el que Eugeni d'Ors va afirmar, al *Glosari*, de l'Antoni Rubió i Lluch del *Diplomatari de l'Orient català*: que es tracta d'un «noucentista anterior al nou-cents».⁹

Bon exponent del paradigma del lliure pensador de la segona meitat del segle XIX, com ho confirmen les seves relacions amb Emilio Castelar i Julián Sanz del Río a la dècada de 1860, el seu regeneracionisme *avant la lettre* el dugué a un enfrontament, filosoficocientífic, amb Marcelino Menéndez Pelayo, que és segurament a la base del seu ostracisme posterior. Hispanista reconegut des dels inicis de la seva trajectòria, incorporà, en sincronia amb les primeres manifestacions importants de la historiografia i de l'edició literàries i culturals catalanes, els estudis sobre Ramon Llull, Arnau de Vilanova o Ramon Sibiuda, que publicà a prestigioses revistes franceses. Fou, tanmateix, a la dècada de 1880 i començaments de la de 1890 que adquirí un paper rellevant com a intel·lectual crític de la Renaixença i com a erudit amb fites tan destacades com l'article publicat a la *Revue des Deux Mondes* el 1885, en què

8. Vegeu Eduard VALENTÍ FIOLE, *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Barcelona, Curial, 1973, p. 50.

9. Vegeu Jordi MALÉ i PEGUEROLS, «Antoni Rubió i Lluch, cap a una història i una literatura nacionals (IV). Iniciació a la literatura catalana (1877-1900)», *Revista de Catalunya*, núm. 174 (juny 2002), p. 97.

féu una crònica densa de l'estat cultural i lingüístic dels països de llengua catalana que havia pogut visitar gràcies a un ajut del Govern francès, primer: l'edició de *Lo somni* de Bernat Metge el 1889, després, i la col·laboració a *L'Arenç* del 1890 al 1892, finalment. I tot açò acompanyat de l'establiment d'una important xarxa de relacions, epistolars bàsicament, amb Josep Balari i Jovany, Jaume Massó i Torrents, Joaquim Rubió i Ors, Antoni Rubió i Lluch, Àlvar Verdaguer, Jaume Collell i Gaetà Vidal i Valenciano, amb qui entaularà un debat aprofundit sobre la cultura catalana entre la Renaixença i el Modernisme.

La seva postura davant la llengua partia de dues premisses: nacionalista l'una i acadèmica l'altra. Així, com a català de Menorca, propugnà la centralitat de la llengua, i, com a romanista rigorós i reconegut per les seves publicacions europees, reclamà el lloc que a la llengua catalana li pertocava dins el mapa de la romanística. Conscient del que ell valora com a febleses col·lectives, d'una banda, i com a mancances culturals, de l'altra, dibuixà el mapa complet del que caldria fer perquè la llengua i la literatura catalanes ocupessin el lloc que els corresponia dins Europa. Així, al pròleg assaig amb què encapçala l'edició de *Lo somni*, reclama —i tradueix— «una biblioteca selecta dels autors catalans, una gramàtica històrica i un diccionari etimològic i històric de la llengua catalana». Hi afegeix que la història literària catalana sortirà d'aquests treballs preliminars i indispensables, i, així, la història de les lletres catalanes esdevindrà possible.

A l'article del 1885, i partint de la mateixa situació menorquina d'anarquia ortogràfica, afirma que «el millor que es podria fer dins aquest desordre seria compilar amb una cura extrema, sense oblidar res, un vocabulari complet del català, abraçant tots els dialectes, retrocedint fins a la seva procedència, i, si fos possible, a l'origen de tots els mots, un gran nombre dels quals és de manlleu. No hi ha probablement cap

Josep Miquel Guàrdia

altre mitjà d'establir una ortografia assenyada i uniforme, i de preparar així una història seriosa de la llengua i de la literatura catalanes». ¹⁰ Encara més, a l'article «Escola Catalana de Bones Lletres», publicat a *L'Arenç*, propugna un programa de restauració lingüística en què l'idioma nacional, en paraules d'ell, s'ha de nodrir tant de la tradició pròpia medieval com de la clàssica grecollatina: «Estes reformes no cal que siguin obres d'ignorants, suposat que no valen res si no estan fundades en la tradició, ajudada de l'etimologia i analogia. Els mantenedors de la llengua pura i genuïna és precís que tenguen coneixements segurs de la seva història, origen i formació, i no es necessita ser acadèmic per a complir la tasca: encara que no seria de més una acadèmia de l'idioma català, formada de catalans: i, mentrestant, una càtedra pública en la Universitat de Barcelona [...]. Bastaria aquesta consideració a justificar la urgència d'una escola catalana de bones lletres en cada ciutat de Catalunya, de manera que els fills de la terra mamessin la llet de la mare, i no de la madrastra. I no cal cansar-se de repetir que, si s'acaba la llengua, s'acaba la pàtria, i de la tradició nacional no queda més que la memòria.» ¹¹

Calia retornar a Josep Miquel Guàrdia la veu, ni que fos molt parcialment, per adonar-nos de fins a quin punt anunciava els grans projectes del nou-cents: l'elaboració d'un diccionari complet de la llengua catalana, com el que propugnarà Antoni M. Alcover el 1901 i esdevindrà realitat amb Francesc de B. Moll; l'ensenyament universitari i secundari de la llengua i la literatura catalanes; la creació d'una «acadèmia de l'idioma català»; tot açò des d'uns paràmetres

10. Vegeu Josefina SALORD RIPOLL, «El viatge a Menorca (1884) de Josep Miquel Guàrdia», *S'Ul de Sol: Revista Cultural d'Aïaiaor*, núm. 112 (desembre 1999), p. 34-37.

11. Vegeu Josep Miquel GUÀRDIA, *L'illa de Menorca i altres articles*, edició i pròleg de Josefina Salord Ripoll, Ciutadella, Institut Menorquí d'Estudis i Ajuntament d'Aiaiaor, 1998, p. 115-116.

que conjuguessin la tradició nacional i l'occidental grecollatina, d'acord també amb el que va expressar epistolarment, en múltiples ocasions a Antoni Rubió i Lluch, la personalitat en qui dipositava les esperances d'èxit de l'empresa.

No debades Miquel Costa i Llobera va ser un dels pocs que féu un reconeixement explícit de l'aportació del pensament crític de Josep Miquel Guàrdia.¹² No debades tampoc aquest pensament de síntesi entre la tradició i la modernitat reculà davant les propostes dels joves modernistes però, en canvi, trobà acollida, si més no implícita, en l'acció dels noucentistes. D'aquí que, tot i la desaparició del seu nom, sigui una de les presències més vives dins l'Institut d'Estudis Catalans.

DE FRANCESC CAMPS I MERCADAL A FRANCESC DE B. MOLL:
EL TRIOMF DE LA PASSIÓ FILOLÒGICA

Em tornaré a acollir a una cita d'autoritat, en aquest cas de Josep Pla: «El doctor Camps realitzà una obra immensa en el folklore menorquí, partint sempre de baix, de l'existència

25

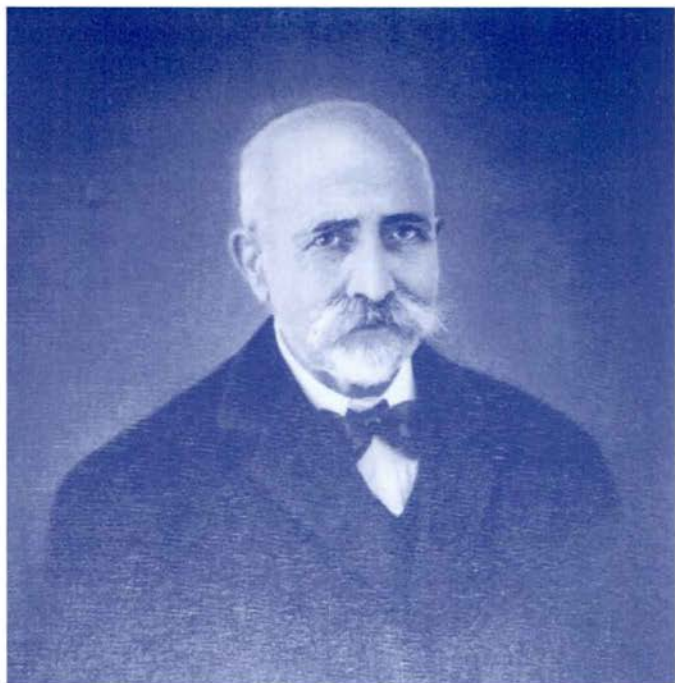
12. En efecte, l'autor d'*Horacianes*, a la comunicació de la Secció Literària del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, «No hem de permetre que la llengua catalana sia esclava ni tributària de cap altra llengua», adoptava com a punt de partida del seu raonament Josep Miquel Guàrdia: «Bé ho reconeixia aquell escriptor menorquí-parisenc, en Guàrdia, aplicant a la nostra llengua aquell escut simbòlic que temps enrere havien inventat per Navarra: un os que dos cans roseguen, cadascú per l'extrem de la seva part, un des del camp francès i l'altre dins l'espanyol, portant escrit aquest lema: *Utrumque roditur*. Realment no es pot donar un símbol més expressiu de la dissort de nostra llengua.» La conclusió, a més, a què arribava de «la publicació dels nostres clàssics i el diccionari», era la que havia reclamat insistentment el que, en un altre text del 1908, el mateix Costa anomena «menorquí doctíssim» i «coneixedor dels antics tresors literaris de la nostra llengua». Vegeu Miquel COSTA I LLOBERA, *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1947, i Palma, Selecta, 1994, p. 455, 524 i 526.

d'una gent concreta i precisa. Fou un dels primers i més actius col·laboradors del canonge Alcover, que Francesc de B. Moll —de Ciutadella, format en el seminari d'aquella població, gran llatinista— ha portat a un honorable i magnífic terme.»¹³ La continuïtat restava, doncs, no només assegurada sinó sobretot cridada a projectar-se als cims més elevats, aquells en què Francesc de B. Moll, com si es tractés d'acomplir una mena de justícia poètica, sintetitzaria el bo i el millor d'aquesta tradició de filòlegs menorquins.

Així, quan es creà l'IEC el 1907 i, sobretot, la Secció Filològica el 1911, a Menorca ja havia cristal·litzat la passió filològica en el grup de col·laboradors que havien respost a la *Lletra de conrit* d'Antoni M. Alcover el 1901, encapçalats per Francesc Camps i Mercadal. La seva participació al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana el 1906, al costat de l'escriptor Àngel Ruiz i Pablo i de l'historiador Cosme Parpal i Marquès, acabaria adquirint una dimensió de categoria gràcies a la seva presència al *Butlletí de Dialectologia Catalana* en forma de col·laboracions i de lliurament de lletres i de comunicacions, tal com ho recull la secció «Crònica» del 1914 al 1919. És més: la correspondència mantinguda amb Pere Barnils i Antoni Griera evidencien una relació personal i acadèmica, que es perllongà fins als darrers anys de vida del metge migjorner, com resta expressat en una carta del darrer, datada el 1926, en què l'informà del final de les enquestes del *Diccionari dels dialectes catalans* i li agrai «la seva notable i constant col·laboració».

La ressenya que, el 1921, la revista lingüística de l'IEC destinà a l'obra magna de Francesc Camps, *Folklore menorquí de la pagesia*, és la mostra més contundent de la valoració de la seva tasca filològica: «Per al filòleg, té així

13. Vegeu Josep Pla, *Obra completa*, vol. xv, *Les Illes*, Barcelona, Destino, 1970, p. 62.

Francesc Camps i Mercadal

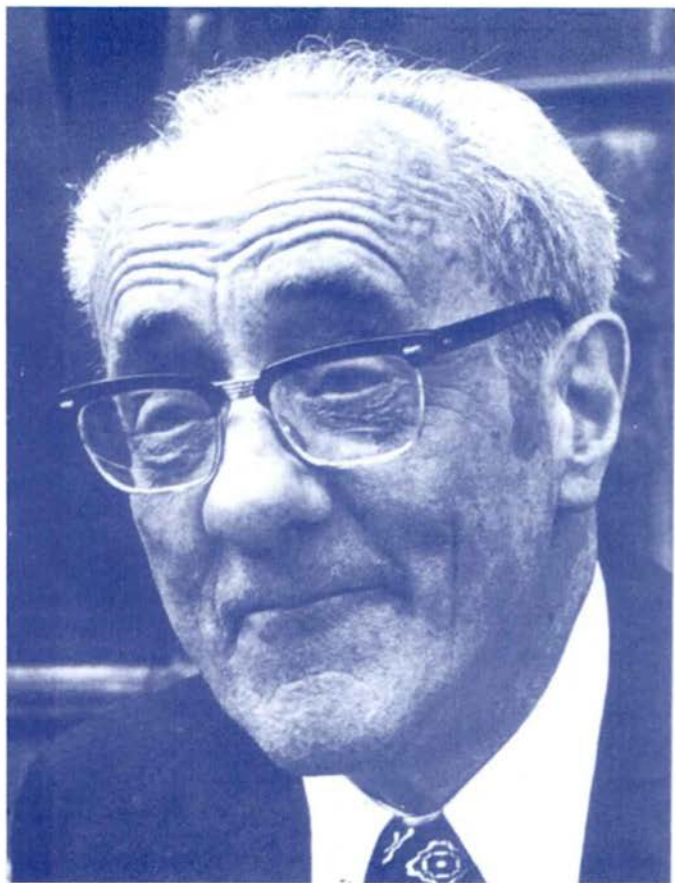
mateix aquest llibre una remarcable utilitat. La notable extensió del treball, i el que els mots copsats de la boca del poble hagin estat fidelment transcrits al paper, aportaran un gran ajut a l'estudi del dialecte menorquí, tant en son aspecte gramatical com en el lexicogràfic i fonètic; i encara, en aquest últim, seran un bell auxiliar per a establir o refermar certes lleis de variació fonètica en comparar la pronunciació de les paraules d'uns mateixos refranys, glosses, etc., que han viscut o viuen encara en les diferents contrades de parla catalana. La tasca del senyor Camps i Mercadal és de gran exemplaritat, i tant de bo trobés imitadors en la nostra terra.» La

necrològica, publicada per la mateixa revista el 1930, un any després de la seva mort, subratllà l'abast de l'aportació del «menorquí més il·lustre dels nostres dies». ¹⁴ I si els seus treballs han restat, malgrat el desig expressat pel *Butlletí de Dialectologia*, inèdits, s'han mantingut, en canvi, operatius en dos grans diccionaris catalans: el d'Alcover-Moll, primer, i el de Coromines, després.

Va ser, tanmateix, Francesc de B. Moll qui va convertir la passió en ciència, tot projectant-la cap a les fites més elevades de la filologia catalana del segle XX. No em correspon ara, dins la dinàmica viva de l'Any Francesc de B. Moll, esbossar de nou la seva trajectòria i remetre a la seva vasta obra. Voldria només apuntar que, plenament inserit en les coordenades de la Menorca de les primeres dècades del nou-cents, el seu paper va ser decisiu no només pel fet de convertir-se en el membre illenc de l'IEC el 1936 sinó sobretot perquè es va erigir, a partir de la represa de l'obra del *Diccionari* el 1943 i de les actuacions públiques dels anys cinquanta en tota la geografia cultural catalana, en el gran referent comú i compartit de la catalanitat lingüística i cultural. La magna obra que ens ha llegat, l'alt exemple de compromís cívic i intel·lectual, i la projecció acadèmica internacional el converteixen, sens dubte, com ja he expressat en l'acte d'obertura de la commemoració, en «l'homenot menorquí de la cultura catalana».

Amb Francesc de B. Moll culmina una tradició de filòlegs menorquins que, des d'Antoni Febrer i Cardona i Josep Miquel Guàrdia fins a Francesc Camps i Mercadal, han col·locat la llengua en el centre de la construcció d'una cultu-

14. Vegeu Josefina SALORD RIPOLL, «Carta per Francesc Camps i Mercadal, el primer filòleg menorquí del Nou-cents», a *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Tény*, vol. II, Barcelona, Universitat de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 265-274.

Francesc de Borja Moll

ra catalana moderna i europea. Per açò mateix, tots ells conflueixen, sota diferents formes històriques, en l'Institut d'Estudis Catalans. Per açò també ara ens cal a nosaltres rebre el seu llegat en les formes vives i inèdites que ens han de desvetllar els llibres que, a partir d'ara, enriqueiran aquesta biblioteca, ens enriqueiran.

